

Gdańsk, 9 sierpnia 2023 r.

Dr hab. Henryk Olszewski prof. UG

OPINIA
o rozprawie doktorskiej p. mgr Karoliny Mudło-Głagolskiej
nt. *Rola pasji pracy w przystosowaniu do emerytury.*
Promotor: Dr hab. Elżbieta Kasprzak, prof. UKW
(wydruk komputerowy ss. 218)

Czy i w jakim stopniu życie wypełnione pasjami pomaga w przystosowaniu się do warunków emerytury a w pierw uporania się z sytuacją kryzysową, jaką te warunki stwarzają starszemu człowiekowi? Co wnosi osobliwego w tym procesie dotychczasowa pasja pracy? Czy pasja ta, nie mogąc być kontynuowana na emeryturze, znajduje inną formę zaangażowania? To najważniejsze kwestie, których dotyczą badania Kandydatki. W tym zakresie bez wątpienia stanowią one na gruncie nie tylko polskim obszar mało zbadany. Chodzi mi o wyodrębniony rodzaj pasji jakim jest pasja pracy. Badania p. mgr Karoliny Mudło-Głagolskiej wpisują się dodatkowo w znacznie szerszą dyskusję dotyczącą problemów związanych z pokonywaniem jednego z większych kryzysów w życiu człowieka jakim jest kryzys końca pracy zawodowej i wejścia w fazę życia organizowanego na zupełnie nowych zasadach, gdzie kategoria czas wolnego od dotychczasowych obowiązków zawodowych odgrywa niekoniciecznie pozytywną rolę. Jest to ważny obszar poznawczy nacechowany społecznie w sposób niezwykle istotny i aktualny, gdy weźmie się pod uwagę głosy demografów.

Tytuł rozprawy w pełni odpowiada jej zawartości treściowej. Praca składa się ze *Wstępu* (s.11-13) poprzedzonego *Podziękowaniami* i *Streszczeniem*, a następnie z *Części teoretycznej* (s.14-82) oraz *Części empirycznej* (s.83-174). Rozprawę zamyka *Bibliografia* (s.175-215, *Spis tabel* (s.216-217) i *Spis rysunków* (s.218). Kompozycja pracy poprawna, autorska, choć osobiście wybrałbym jej inną formę. Dla przykładu: pkt 6.1.1. (*Statystyki opisowe badanych zmiennych*) umieściłbym w pkt. 5 (*Metodologia badań własnych*), pkt 8 (*Wnioski*) przeniósłbym do pkt. 6 (*Wyniki badań własnych*). Pkt 6.1.2. (*Weryfikacja hipotez*) przeniósłbym na koniec do pkt. 7 (*Dyskusja*), pkt 7.1., 7.2. i 7.3.

mogłyby wypełnić nowy punkt: *Zakończenie*. Powyższe uwagi Recenzenta nie stanowią zarzutu a jedynie propozycję wynikającą z przyjętej tradycji naukowego piśmiennictwa psychologicznego.

Część teoretyczna składa się z takich punktów, jak: *Emerytura jako zdarzenie życiowe*, *Przystosowanie do emerytury*, *Pasja pracy i jej konsekwencje* oraz *Pasja pracy a przystosowanie do emerytury*. Zgodzić się należy z Kandydatką, która przejście na emeryturę traktuje nie jako pojedyncze wydarzenie losowe a proces postrzegany jako krytyczne zdarzenie życiowe. Najbardziej obszerny jest punkt dotyczący przystosowania do emerytury i dziwi, że w tym właśnie punkcie zabrało uwzględnienia udziału pasji w ogóle, jako formy szczególnego zaangażowania. Wprawdzie dalej pojawia się pasja pracy, a jej prezentacja wskazuje, że nie zrozumie się dobrze jej istoty, bez omówienia samej pasji jako takiej, co Autorka czyni przywołując Dualistyczny model pasji Valleranda.

Na dodatek, w tym punkcie pracy ustanawia podpunkt 3.2. *Pasja w rozwoju człowieka*. Jak widać, nie da się sensownie omówić specyfiki pasji pracy bez odniesienia się do zjawiska pasji w ogóle. Nie zawsze udaje się Autorce utrzymać w ryzach konsekwencji narracji o pasji pracy. Zbyt często dwa pojęcia – pasja jako zjawisko ogólne miesza się w tym rozdziale z pasją pracy, a przecież chodzi o to, by czytelnik rozumiał specyfikę pasji pracy w odróżnieniu od pasji w ogóle. Powodzenie takiego zabiegu redakcyjnego wymaga niezwyklej dyscypliny pisarskiej opartej na konsekwencji i logice wykładu, i trzeba o tym pamiętać, bo jest to świadectwem uprawianego warsztatu badawczego.

Mieszane uczucia wynoszę z lektury pkt. 4 (*Pasja pracy a przystosowanie do emerytury*), jeśli chodzi o jego rolę w całości rozprawy. Kandydatka dość szczegółowo, z przywołaniem literatury przedmiotu, odnosi się do takich kwestii jak rola pasji w przystosowaniu do emerytury, zaangażowanie czasu i energii, tożsamość, zasoby osobiste. Można odnieść wrażenie, że temat: pasja pracy a emerytura został na podstawie literatury światowej i badań własnych przedstawiony w pełni. Jeśli tak, to jakie jest uzasadnienie dla podjęcia badań w niniejszej dysertacji? Umiejscowienie w przywołanym pkt. 4 treści zbieżnych z tytułem dysertacji miałyby jedynie uzasadniony sens, gdyby Autorka po przedstawieniu dotychczasowego stanu badań omówiła je na tyle krytycznie, by wskazać luki w wiedzy na poruszany temat. To uzasadniałoby zarówno obecność pkt. 4, jak i podjęcie własnych badań w niniejszej dysertacji.

Muszę stwierdzić, w oparciu o lekturę całości recenzowanej pracy, że pisarstwo naukowe nie jest jeszcze najmocniejszą stroną Kandydatki. Nie umniejsza to w niczym trudu, jaki wniosła Autorka do redakcji problemu poznawczego, do poprawnie przeprowadzonych badań, do zweryfikowania interesujących hipotez i wreszcie do przedstawienia wyników o walorach osiągniętego celu naukowego. Zdecydowanie jednak, na przyszłość, wymagałbym od Autorki, by doskonalać swój warsztat pisarstwa naukowego, nie ograniczała się do referowania wyników nawet rzadkich i mało

znanych badań, ale żeby dobudowała do tego, na drodze dystansu poznawczego, własną naukową interpretację. A więc nie tylko co, ale co to może znaczyć w świetle aktualnej wiedzy.

W świetle powyższych uwag w pkt. 5 (*Metodologia badań własnych*), przy poprawnie i jasno sformułowanych dwóch głównych celach badań własnych odczuwa się niedosyt treści o nazwie *Problem badań*., czego korzenie winny sięgać pkt. 4. a tak się nie stało. Wprawdzie Autorka w pkt. 5.3. umieszcza *Problemy i hipotezy badawcze*, ale słowo problem zamiennie stosuje ze słowem pytanie, więc realnie mamy pytania i hipotezy badawcze.

Postawione pytania i sformułowane hipotezy badawcze mają odnosić się do dwóch głównych celów pracy, co Autorka przedstawia w Tabeli 2. Numeracja hipotez skorelowana jest z numeracją pytań, stąd nie do wszystkich pytań odnoszą się hipotezy a do niektórych hipotezy z podpunktach. Ogólnie więc Autorka wymienia opatrzone numerami 12 hipotez, choć zaczyna numerację od Hipotezy 2.1. i H 2.2., podwójne są hipotezy H3.1. i H3.2., następnie H4.1 i H4.3 (a co z H4.2?), H5.1. i H5.2., H9.1. i H9.2.

Analizując treści zarówno pytań jak i hipotez można zapytać, dlaczego w realizacji dwóch celów badań Autorka dziesięć hipotez (w tym niektóre podwójne) poświęciła celowi nr 1, a tylko dwie celowi nr 2? A oto wskazane dwie hipotezy dotyczące celu nr 2: H 11 -Charakter pasji na emeryturze odzwierciedla charakter pasji pracy, i H12 – Pasje na emeryturze związane są z czasem wolnym i aktywnością sportową. Nie jestem pewien czy jest sens weryfikować hipotezę H12, gdyż wszystkie możliwe treści pasji albo są związane z zagospodarowywaniem czasu wolnego lub działalności sportowej. Wdzięczny będę Kandydatce za odpowiedź na obronie pracy. Przy okazji, nie używałbym sformułowania „przypuszcza się” w odniesieniu do słowa „hipoteza” (por. s.89). Hipoteza zawsze sformułowana jest w trybie twierdzącym a nie przypuszczającym.

Pochwalić Autorkę należy za warstwę teoretyczną dołączoną do kolejnych pytań (i hipotez). Ukazane zostały liczne (z nielicznych) wyniki i stanowiska badawcze związane szczególnie z rodzajami pasji pracy. Zabieg ten, jako świadectwo erudycyjne Autorki, wymagał solidnych studiów literaturowych w odniesieniu do materii znacząco złożonej i o wielu uwarunkowaniach. Kandydatka dobrze wywiązała się z zadania referowania treści, które dotyczyły zarówno pasji harmonijnej jak i obsesyjnej, internalizacji działania autonomicznego i instrumentalnego, zachowań proaktywnych (kształtowania pracy), szeroko rozumianego dobrostanu.

Z powyższych względów byłbym ostrożny w zawężaniu literalnym pojęcia pasji pracy i jej związku z przystosowaniem do emerytury jako tytułu doniesienia naukowego i wskazywaniu go jako wyłącznie jedynej dotychczas publikację. Wprawdzie cytowana badaczka Houlfort (2015) opublikowała badania dokładnie na taki właśnie temat i opatrzyła je takim właśnie tytułem, to jednak

warstwa problemowa i teoretyczna tego artykułu pomieściła treści, które ukazały się w artykułach pod zbliżonymi tytułami, jak np.:

[Cui, G.](#), [Wang, F.](#), [Cheng, Y.](#) i [Zhang, Y.](#) (2020), "Understanding the work goals-early retirement intention relationship: the mediating role of work passion and moderating role of HR practices' flexibility", *Personnel Review*, Vol. 50 No. 4, s. 1148-1167. <https://doi.org/10.1108/PR-01-2020-0009>, czy -

Wetzel, M., Huxhold, O., & Tesch-Römer, C. (2015). Transition into retirement affects life satisfaction: Short- and long-term development depends on last labor market status and education. *Social Indicators Research*, 125(3), 991–1009, lub -

Reitzes, D. C., & Mutran, E. J. (2004). The transition to retirement: Stages and factors that influence retirement adjustment. *The International Journal of Aging and Human Development*, 59(1), 63–84. itp. Takich przykładów można cytować znacznie więcej.

Nie dziwi ten fakt, bowiem nawet sama Kandydatka w swojej pracy i pozostałym własnym dorobku publikacyjnym wskazuje na złożoność uwarunkowań pasji pracy w kontekście złożoności uwarunkowań pasji ogólnie, szczególnie zaś przy próbie określenia znaczenia i roli w życiu osób starszych po przejściu na emeryturę, oraz relacji do szeroko rozumianego dobrostanu.

Przeprowadzone przez Kandydatkę badania pozwoliły na udzielenie odpowiedzi na postawione pytania oraz zweryfikowanie sformułowanych hipotez, co stanowi bezsprzeczną wartość pracy. Można więc przyjąć, że cel naukowy został w dysertacji osiągnięty. W badaniach Kandydatka wykazała się rzetelnością badawczą, chętnie korzystała z elementów ilustracyjnych w formie tabel, rysunków, wykresów. Dokumentacja badawcza została sporządzona poprawnie. Równie pozytywnie należy ocenić warstwę metodologiczną przeprowadzonych badań. Kandydatka w sposób jasny (również graficznie) przedstawiła model teoretyczny zależności między badanymi zmiennymi, w którym uwzględniła pracę zawodową osób badanych (retrospektywnie) oraz czas na emeryturze (blisko 200 seniorów).

W swojej dysertacji Kandydatka korzystała z licznej literatury polskiej i obcojęzycznej, w różnych możliwych formach dostępu. W sumie w bibliografii prac cytowanych znalazło się 475 pozycji, co stanowi solidne świadectwo oprzyrządowania literaturowego referowanych problemów naukowych. Przy okazji uwaga redakcyjna, przed oddaniem pracy do Wydawnictwa niezbędna będzie korekta językowa, gdyż w dostarczonym tekście zbyt dużo jest błędów nie tylko literowych ale też gramatycznych, urwanych zdań, a być może i fragmentów. Rozumiem, że komputer płała figle, ale nie zwalnia to autora od ostatecznej korekty tekstu.

Przeprowadzone przez Kandydatkę badania, poza walorem poznawczym (naukowym) posiadają też walor aplikacyjny, co zresztą sama Kandydatka określa jako ważny aspekt własnej

pracy. Uzyskane wyniki przybliżają kwestie perspektywy pomocowej w czasie, gdy seniorzy szykują się do przejścia na emeryturę i krótko po jej osiągnięciu. Dokumentuje to jeden z indywidualnych zasobów energetycznych pasjonatów. Jestem przekonany, że wiedza o roli pasji pracy w życiu każdego człowieka jest znaczącym aspektem motywacyjnym w układaniu swego życia jako celowego, z pełną świadomością bycia jego autorem, zgodnie z koncepcją prof. Kazimierza Obuchowskiego. Stąd też i znaczenie o charakterze profilaktycznym badanej rzeczywistości. Recenzowana praca dokłada własną cegiełkę do tej ważnej społecznie wiedzy, wpisując się w szerokie poszukiwania pomocy seniorom w ich kryzysie emerytalnym. Sami seniorzy te pomoc przyjmują chętnie, gdyż sami w sobie nie są w stanie znaleźć sił ani motywacji do aktywności broniącej ich przed hipochondrią i depresją. Wszelkie programy profilaktyczno-interwencyjne skierowane do seniorów zawsze cieszyły się dużym aplauzem i zainteresowaniem.

W podsumowaniu swej opinii, na podstawie oceny dokonań Kandydatki stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska p. **mgr Karoliny Mudło-Głagolskiej** nt. *Rola pasji pracy w przystosowaniu do emerytury*, **odpowiada wymaganiom ustawowym**, tj. prezentuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, jej przedmiotem jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wskazanie jego zastosowania w praktyce profilaktycznej. Z uwagi na powyższe wnoszę do Wysokiej Rady Dziedziny Nauk Społecznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy o przyjęcie niniejszej recenzji i **dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego**.